

ORIOLA

**REFERENT DE LA
CULTURA VALENCIANA**
UN RECORREGUT PEL NUCLI HISTÒRIC

REFERENT DE LA
CULTURA VALENCIANA
UN RECORREGUT PEL NUCLI HISTÒRIC

ORIOLA, REFERENT DEL PATRIMONI VALENCIÀ

Oriola ha estat i és clau del patrimoni cultural valencià. Un antic membre del Consell Valencià de Cultura, Joan Fuster, assenyalava que, si el territori valencià s'adjectivés per l'urbanística històrica, Morella seria el romànic, València el gòtic i Oriola el barroc. Tot i la simplificació de l'afirmació del nostre escriptor, caldria dir que efectivament la ciutat d'Oriola és un referent de tot el patrimoni urbanístic valencià i no sols del barroc: també del Renaixement, que conferí a la nostra ciutat uns magnífics exemples arquitectònics i artístics, sense oblidar el gòtic o el neoclàssic.

Un recorregut pel nucli històric ens permet gaudir d'un dels espais urbans més rellevants del nostre país i, encara, del mediterrani peninsular. Des del barri jueu (descendent d'una important família de jueus oriolans serà el nostre Nobel de Medicina, D. Severo Ochoa) a les portes d'entrada (la de la plaça de Caputxins i la de Callosa), passant per esglésies com la de sant Jaume i la catedral del Salvador i santa Maria. Una visita obligatòria serà la del Museu d'Art Sacre, on podem contemplar una de les extraordinàries pintures de Velàzquez. Sense oblidar edificis civils i, especialment, les construccions de la noblesa oriolana, que ens ofereixen un retrat excel·lent del millor d'un il·lustre pretèrit.

Alguns d'eixos nobles cavallers jugaren un paper cabdal en la història valenciana. N'és el cas, per exemple, de Pere Maça, governador d'Oriola, senyor de múltiples possessions per tot l'Antic Regne i defensor dels seus vassalls, fins al punt de ser objecte d'una excomunió de Roma per defensar els drets socials i religiosos dels seus vassalls moriscos.

Els símbols i tradicions que ens presenten Oriola com espai referencial valencià van encara més enllà de les pures edificacions. De l'Oriol emblemàtic a les al·lusions històriques i literàries ens mostren una ciutat eix i cor del sentiment comunitari. Dels documents en valencià –des de la incorporació medieval al regne de València fins després de la desfeta d'Almansa, el 1707- o de les imatges i escuts d'un passat excitant deduïm la transcendència que esta ciutat del sud va exercir en la globalitat dels fets i esdeveniments del passat valencià.

Però Oriola és, ha de ser, molt més que una simple referència històrica o d'unes glòries recordades. Cal que assumisca el paper protagonista que ha de tindre en la configuració del futur cultural valencià. No pot viure d'espallles, ni la resta del territori pot fer-ho, a la totalitat del país. S'ha d'agermanar, i conseqüentment conèixer-se més profundament, amb cadascun dels pobles valencians, per tal que aquests veguen en la ciutat del Segura el mirall d'un passat esplèndid i l'antecedent d'un futur millor. No podem permetre'ns que la resta de valencians no coneguen la ciutat, com que cada oriolà no es reconega com valencià militant.

Oriola i la resta del país han de formar un nucli indestruïble, perquè indestruïble és el lligam patrimonial i cultural entre ells. Oriola és un referent de la cultura valenciana. En conseqüència, esta no pot viure sense la ciutat, però tampoc la ciutat sense el que significa ser valencià.

Santiago Grisolia
President del Consell Valencià de Cultura

ÍNDEX

- I. El valencià, a les dues
entrades de la ciutat -

- Pàgina 3 -

- II. El Raval Roig,
Montserrat i Sant Jaume -

- Pàgina 5 -

- III. El vell centre urbà:
la ciutat capital del sud
valencià i els seus símbols -

- Pàgina 7 -

- IV. Famílies de la noblesa:
de cavallers d'espasa a
terratinents senyorials -

- Pàgina 13 -

- V. Bisbat i identitat.
Art i humanisme al
Renaixement -

- Pàgina 15 -

- VI. Murallles -

- Pàgina 20 -

EL VALENCIÀ, A LES DUES ENTRADES DE LA CIUTAT

Els dos extrems de la ciutat històrica són la Plaça de Caputxins, al Raval Roig, i l'antiga Porta de Callosa, al costat de Sant Domènec. I a totes dues trobem el valencià.

l'antiga **Porta de Callosa** és l'única que resta de les antigues muralles. La seua decoració és especialment sumptuosa i reflecteix el primer influx renaixentista, que penetrà per Oriola al País Valencià, en harmonia amb l'edifici annex de l'antiga universitat. Fou feta l'any 1558 i representa l'**àngel amb l'escut de les quatre barres** (emblema del braç reial de les Corts valencianes, al qual pertanyia la ciutat d'Oriola), acompanyat de dos lleons, i dos escuts amb l'Oriol.

Porta de Callosa a Oriola, amb l'escut del braç reial del regne de València

Al davall hi ha la següent inscripció:

- Original -

En lo anni de la nostra redemcio de MDLVIII se acaba aquest portal sent ivrats los molt magnífichs senyors Melchor Groadellas Ivan Fernandez de Tvesta Frances Almodover Andreu Manresa Ivan Miro.

- Versió actualitzada -

L'any de la nostra redempció de MDLVIII s'acabà aquest portal, sent jurats els molt magnífics senyors Melcior Groadellas, Joan Fernàndez de Tuesta, Francesc Almodòver, Andreu Manresa, Joan Miró.

Mural de l'entrada del rei Jaume I d' Alfonso Ortuño

a Plaça de Caputxins és un espai ampliat a finals del segle XX, en eliminar una illa de cases. En època foral hi havia una placeta anomenada de l'Olmet o del Pou de l'Olmet (= Omet). A prop, en direcció nordoest, hi ha dos tossals coneguts hui com a *Las Espeñetas* (potser derivació del valencià *Les Penyetes*). La plaça de Caputxins limita pel nord l'espai del Raval Roig, que per tradició oral s'identifica amb l'Oriola protagonista de la conquesta cristiana al segle XIII i amb la llegenda de l'Armengola.

A la plaça hi ha uns murals del pintor oriolà Alfonso Ortuño que representen la llegenda i l'entrada del rei Jaume I, qui recuperà la ciutat dels musulmans sublevats contra el precari domini d'una guarnició castellana. Jaume I la repoblà amb colons catalans i aragonesos, el 1265.

Això s'acompanya del monolit representatiu de la senyera de l'Oriol i quatre columnes amb quatre palmeres, en al·lusió a l'emblema de les quatre barres, de la Corona d'Aragó i del regne de València.

En la memòria popular quedà aquest fet com l'origen de la comunitat local, lligada a l'audàcia de N'Armengola – probablement, muller d'un home anomenat Armengol – i els soldats Arum i Riudoms (com passa sovint, aquest darrer cognom és un topònim català, de la comarca del Camp de

Mural de la llegenda d' Alfonso Ortuño

Tarragona). Així, molt més tard, en el segle XVII es publicaren unes **Trobes**, atribuïdes a un suposat clergue valencià, **mossèn Jaume Febrer**, per a enaltir les famílies que protagonitzaren la conquesta del regne de València. Al centre de la plaça es reproduïxen els versos dedicats a N'Armengola:

- Original -

*Sabé N'Armengola
Que al rey de Granada tots los sarrahins
Donarse volien, matant als de dins.
Ella se albanzà ab furia española
Matant als traydors
E lliurà a Oriola*

- Versió actualitzada -

*Sabè N'Armengola
Que al rei de Granada tots els sarraïns
Donar-se volien, matant els de dins.
Ella s'abalanzà amb fúria espanyola,
Matant els traïdors, i lliurà Oriola*

EL RAVAL ROIG, MONTSERRAT I SANT JAUME

a zona entre la plaça de Caputxins i la de Montserrat constitueix el nucli originari del que, des de finals del segle XV i principis del segle XVI seria el **Raval Roig**. Aquesta denominació és la que s'ha utilitzat per escrit fins al segle XX. També el nucli antic d'Alacant té un *Raval Roig*.

I Raval Roig fou un barri extramurs de l'antiga Porta de Múrcia, situada en l'actual plaça de **Montserrat**. Sempre fou un barri popular i de treballadors. L'advocació a la Mare de Déu de Montserrat sembla procedir d'inicis del segle XIV, poc després de la incorporació definitiva al regne de València. Aquest caràcter popular en va promoure molt la devoció, fins i tot per damunt de les patrones originàries, les santes Justa i Rufina.

Santuari de la Mare de Déu de Montserrat | Fotografia de Miguel R. Bailén

amb el temps, la denominació convencional de Raval Roig s'ha estès cap al sud, fins a incloure l'església parroquial de **Sant Jaume**.

La part més antiga de la seua construcció és del segle XV, en estil gòtic. Després, entre els segles XVI i XVIII s'amplià i modificà molt. Com a les altres parròquies històriques d'Oriola, al sostre del temple podem veure repetit l'emblema de les quatre

L'església parroquial de Sant Jaume

barres, alguna vegada amb una muntanya serrada, en al·lusió a Montserrat.

Al primer altar a l'esquerra estan representats dos sants valencians (i de l'ordre de sant Domènec): **sant Vicent Ferrer** i **sant Lluís Beltran**. Aquest, missioner a l'Amèrica espanyola el s. XVI, duu una pistola a la mà en record de l'intent frustrat d'assassinat que va patir per part dels *encomenderos*, que s'oposaven al frare per la defensa que aquest feia dels indígenes: de la pistola amb la qual li dispararen va eixir un crucifix. La devoció a tots dos sants era especialment sentida com a pròpia a Oriola i moltes altres poblacions valencianes. Les imatges procedeixen de l'obra murcià de **Salzillo**, el 1775.

Primer altar de l'església parroquial de Sant Jaume

A la plaça, enfront de la façana de sant Jaume, s'alça un record de la sessió que celebraren a aquesta església les Corts Valencianes de la democràcia, l'any 1988. Llavors feia cinc segles de la reunió a Oriola de les **Corts valencianes**, convocades pel rei catòlic, **Ferran II** d'Aragó (més tard, s'ha documentat que les sessions se celebraren a la Catedral i no a sant Jaume).

eguint en direcció al centre, al costat del Casal de la festa de Moros i Cristians, es bastí una **Font** amb una al·legoria de la conquesta: el rei en **Jaume el Conqueridor**, el cabdill musulmà i la figura femenina que representa la ciutat d'Oriola, inspirat en un quadre d'un pintor local, **Vicente Navarro**, d'inicis del segle XX. En aquella època, predominava la influència del pintor oriolà **Joaquim Agrasot**, un dels principals creadors del model de pintura valenciana anterior a Sorolla.

EL VELL CENTRE URBÀ: LA CIUTAT CAPITAL DEL SUD VALENCIÀ I ELS SEUS SÍMBOLS

La divisió urbana de l'Oriola antiga distingia entre “Ciutat” (l'antiga *madina* musulmana) i els tres ravales (Roig, Ravalet o de Sant Joan i de Sant Agustí). A la part central del nucli històric o “ciutat” trobem els principals llocs institucionals civils i religiosos. Durant molt de temps, la població envoltava el pujol on hi ha el castell i només un raval s'estenia a l'altra banda del riu. En efecte, les funcions estratègiques –un castell al peu del qual passa un riu important- van configurar durant segles el caràcter de la ciutat. Aquest tram en concentra les institucions civils i el patronatge simbòlic i religiós, formats a la Baixa Edat Mitjana.

La gran importància d'Oriola dins el regne de València tenia un caràcter institucional: la Corona confiava el control d'un territori molt extens a la corporació municipal (en comptes de fer-ho a favor d'una família noble, com passava als senyorijs). Aquesta corporació primer tingué el rang de *vila* i, des de 1437, per concessió del rei **Alfons V “el Magnànim”**, fou elevada a *ciutat*. Aquest municipi no reunia llavors només les competències que actualment té un ajuntament. Assumia en un ampli territori fronterer –aproximadament, des d'El Pinós a La Foradada i de Desemparats a Guardamar- l'autoritat reial en aspectes de govern ordinari, defensius i fiscals, en principi també per damunt d'altres llocs i senyorijs. Era un municipi *reialenc* i, en correspondència, exhibia sistemàticament l'emblema de les quatre barres de la Corona d'Aragó i del regne de València. La ciutat, a més, era seu de la representació directa de la Corona, la Governació d'Oriola, que arribava de Xixona a la Foradada, i que era una de les dues en què es dividia el regne de València.

Rei Alfons V “el Magnànim”

a Casa de la Ciutat o Sala estigué a un extrem del carrer de l'Àngel (o *López Pozas*), a l'inici del Pont Vell o de Ponent, fins mitjan segle XIX. Precisament, a l'entrada de l'edifici particular que hui existeix en aquest lloc (Carrer de l'Àngel, 14) podem veure una gran placa de marbre negre, procedent de l'antiga casa de la Ciutat, que representa les quatre barres i dos Oriols, més menuts.

A la façana que dóna a la plaça del Carme, de l'**Ajuntament actual**, trobem una gran placa de principis del segle XVII, que representa estrictament els regnes de la Corona d'Aragó: no s'hi troba cap castell, lleó, cadenes, etc.

A l'entrada de l'actual Ajuntament (el palau dels marquesos d'Arneva, títol concedit el segle XVIII a la família il·licitana Ordóñez de Vilaquirant), a mà esquerra, trobem la placa commemorativa de l'**inici de l'actual**

autonomia valenciana. Tots els diputats valencians a les Corts espanyoles s'aplegaren a Oriola, a aquest edifici, el desembre de 1977, per a acordar encetar el procés que portaria a la redacció de l'estatut d'autonomia. L'estatut entrà en vigor vora cinc anys més tard. Les Corts Valencianes donaren aquesta placa com a nexa especial de reconeixement a la nostra ciutat.

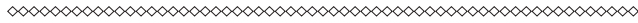
Pujant per l'escala principal, es veu el gran **quadre del mallorquí Pere Santacília**,

un bel·licós cavaller del segle XVII, que apareix amb el fons del castell de Bellver, a Mallorca. Aquest monumental quadre pertanyia a una família nobiliària oriolana i mostra els lligams entre aquests llinatges. Cal recordar la gran figura del matemàtic i marí Jordi Juan i Santacília, nascut a Novelda el segle XVIII. Des de la conquesta, Oriola destacà com a nucli de militars i cavallers que, amb el temps, van mirar d'ennobrir-se. Així, convé

Actual Ajuntament

recordar dues referències importants:

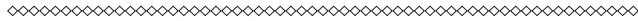

Rei Pere IV “el Cerimoniós” (s. XIV)

A Oriola són molt aptes a la guerra e n’i ha molts qui són molt abtes hòmens a cavall

- Versió actualitzada -

A Oriola són molt aptes per a la guerra i n’hi ha molts que són molt hàbils homes a cavall

En principi, la Ciutat es diferenciava dels **senyorijs** i reclamava l’autoritat per damunt de molts d’ells. Aquesta important autoritat se simbolitzava en la **Senyera de l’Oriol**, emblema que tenien ben pocs municipis. La ciutat podia “traure la bandera” quan empenia una mobilització militar, per a la qual cosa reclamava el concurs també d’altres poblacions, que

L’historiador Martí de Viciana (1564):

“En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua Catalana, porque en tiempo de la conquista se pobló la tierra más de catalanes que de otras nasciones, de los quales heredaron la lengua, coraçón, manos y obras”

havien de fer-li costat. L’oriolà **mossèn Pere Bellot**, va descriure dos segles més tard, la solemne eixida de la “mà armada” de la llavors vila d’Oriola, el 1420, contra el senyor de Novelda:

“Viernes por la mañana salieron con ordenanza militar ocho mil personas, de las cuales los 1.500 eran ballesteros y los demás lanceros y rodeleros según la milicia antigua. Iba en el escuadrón de los caballos, que eran 300, el subrogado Andrés Mirón como capitán general en cuyo nombre se hacía esta guerra, a título de defender la jurisdicción real y la justicia, con una sobrevesta real hecha nuevamente por el consejo [el consell municipal oriolà] para esta salida. Delante de él iba Miguel Alcaraz, justicia criminal, con la bandera o guión de la villa, bordadas en él las armas reales. Llevaba también el justicia otra sobrevesta antigua que había ya servido en otras ocasiones”.

La Senyera de l’Oriol

El Penó de la Conquesta, bandera de Jaume I amb lòbul, que van hissar els musulmans per a lliurar la ciutat de València al Conqueridor

La Senyera de l'Oriol té una forma quadrada, amb un lòbul central, a l'igual com el **Penó de la Conquesta de València**.

De la mateixa manera que es fa a València el 9 d'octubre, la bandera d'Oriola es fa baixar amb cordes des del balcó, per tal que es mantinga sempre dreta. Les tropes murcianes del marquès de los Vélez que saquejaren Oriola durant la Guerra de les Germanies (1521) furtaren la senyera de l'Oriol, allò que donà lloc a llargues reclamacions. Potser això es relacione amb una tradició oral sobre la cerimònia del descens del penó, el 17 de juliol:

“¿Hi ha algú castellà?

¿No?

Pos que baixe l'Oriol”

Enfront de l'actual Ajuntament, trobem l'església de Santes Justa i Rufina, que per diversos motius caracteritza l'Oriola històrica i el seu vell centre urbà. En primer lloc, per l'advocació d'aquestes santes que són les patrones de la ciutat. Tot i que eren dues màrtirs de la Hispàlia romana (l'actual Sevilla), segons la tradició medieval les seues relíquies haurien segut traslladades, arran de la invasió musulmana, al Pirineu català, on es conservarien a la parròquia del mateix nom a Prats de Molló (comarca del Vallespir, actualment Catalunya francesa).

D'altra banda, el seu impressionant campanar gòtic estableix un paral·lelisme clar entre Oriola i la ciutat de València. **El Micalet**, com es coneix el campanar de la Seu de València, i aquest d'Oriola són els únics

L'església de Santes Justa i Rufina

del gòtic a tot arreu del País Valencià. Aquest fet és especialment remarcable, perquè l'anomenat gòtic català, típic d'aquestes terres, no presenta campanars elevats. Aquest té quatre cares, enfront de les vuit del *Micalet*. Tots dos foren fets al mateix període, en les dècades de finals del segle XIV i principis del següent. Tots dos foren inicialment torres exemptes, separades del temple, i dotades aviat d'un rellotge públic, un element que llavors representava un avanç ben considerable i era orgull de les ciutats importants. Situats en la proximitat de les Cases de la Ciutat respectives, els dos campanars eren un decisiu referent cívic i religiós, que definien el paisatge urbà. I l'un i l'altre no van acabar mai el seu remat arquitectònic,

El campanar o *Micalet* de la Seu de València

Rellotge de l'església de Santes Justa i Rufina |
Fotografia de Rate Bas

sinó que van rebre una precària cobertura de fusta (reemplaçada per pedra al *Micalet* al segle XVII). Tot això és més important pel fet que el campanar no acomplia només funcions religioses, ni de bon tros.

Al seu interior (però també a la façana del carrer Sta. Justa), trobem una sèrie d'escuts quatríbarrats, des del que s'alça sobre l'altar major, fins algun encara policromat o al que abraça un angelet galtaplé, pentinat amb tirabuçons, com els que acompanyen la Mare de Déu en la *Festa o Misteri d'Elx*. En part, la música de la *Festa* és obra de l'oriolà **Genís Pérez de la Parra**, mestre de capella a les catedrals d'Oriola i València.

A Sta. Justa es mantingué la que sembla ser la manifestació pública en valencià oral més tardana a Oriola, a la segona meitat del segle XVIII. L'any 1769 –més de seixanta anys després de la supressió dels furs- es creà la **Confraria de Sant Vicent**, la qual establia en els seus estatuts la celebració de la festa del sant, incloent-hi un sermó en valencià. La confraria desenvolupà moltes activitats festives i publicà alguna cançó en valencià en honor al patró. A finals del segle XVIII, aquest sermó anual ja no es feia.

Detall de la porta de l'església

En passar l'església de Sta. Justa, arribem a l'actual plaça d'Antonio Balaguer, tradicionalment **Plaça Major** i veritable centre de la ciutat. En ella, el Consell disposava d'una Llotja i al mig hi havia un om, arbre que representava la col·lectivitat urbana. A aquesta plaça –a més de la plaça Nova i la de Sant Jaume- el Consell feia proclamar els **bans**, a través dels quals notificava a la població notícies o ordres d'interés general, seguint sempre una mateixa fórmula inicial. Reproduïm ací la d'un dels més tardans, de l'any 1697, on es notifica als oriolans que el tribunal de València els dóna la raó en un plet contra un senyor que volia privatitzar terres a Xacarella:

- Original -

- Versió actualitzada -

Ara ojats que us notifiquen y fan a saber de part dels Il.lustres Senyors Justícia y Jurats de la present Ciutat de Oriola. [...] Com en lo procés y Causa que ha seguit la dita Ciutat de Oriola contra Don Luis Togores Señor del lloch de Xacarella...

Escolteu ara què us notifiquen i fan saber de part dels Il.lustres Senyors Justícia i Jurats d'aquesta Ciutat d'Oriola [...] Que en el procés i causa que ha seguit la dita Ciutat d'Oriola contra don Lluís Togores, senyor del lloc de Xacarella...

FAMÍLIES DE LA NOBLESA: DE CAVALLERS D'ESPASA A TERRATINENTS SENYORIALS

Gna mica més al nord, passant el Carrer de la Fira, entrem en l'antiga **Plaça de Rafal** (hui, *de la comtessa de Via-Manuel*). El **palau** és el signe més important de la nombrosa noblesa oriolana. Després de la conquesta, aquest grup estava representat sobretot pels *cavallers*, com ja hem vist. Però també hi havia molts *almogàvers*, una mena de guerrers professionals, inicialment originaris del Pirineu català i aragonés. Sovint, eren capaços de lluitar pel seu compte i viure del botí a una zona fronterera amb Castella i, durant un temps, no excessivament allunyada del regne musulmà de Granada.

Palau de la comtessa de Via-Manuel

Durant molt de temps, aquestes famílies nobles protagonitzaren, a més, molts episodis de *bandositats*, on cada grup mobilitzava els seus familiars i vassalls en un joc de represàlies cruels. El cas més important en fou el de **Pere Maça** (1360-1448), Governador d'Oriola i conseller del rei Alfons V el Magnànim. Maça és recordat a un carrer entre la Plaça Nova i el riu. A més de ser un actiu guerrer, també tenia inquietuds literàries (escrigué una *Crònica*) i tingué relacions

BISBAT I IDENTITAT. ART I HUMANISME AL RENAIXEMENT

El Carrer Major reflecteix la importància de l'ordenació *urbanística*, a una ciutat seu d'institucions i de famílies destacades. L'alineament d'aquest carrer contrasta amb el traçat d'altres poblacions menors. Amb Sta. Justa, l'antiga Plaça Major, el carrer de l'Àngel i l'antiga Casa de la Ciutat, forma una mena de "via principal". Així, a finals del segle XVIII, el destacat il·lustrat i botànic valencià, **Antoni J. Cavanilles**, qui havia explorat tot el País Valencià i coneixia països estrangers, va cridar l'atenció sobre la traça dels carrers oriolans. Un carrer tan llarg i recte com aquest no era la norma habitual.

En la construcció d'aquest carrer tingué un paper clau la llarga lluita per aconseguir un bisbat propi, separat del de Cartagena-Múrcia, la seu del qual estava dins de la Corona de Castella. Aquesta lluita tingué com a motiu reiterat el fet que a Múrcia es parlava castellà, mentre que els oriolans eren de llengua valenciana. Així ho denunciava la ciutat d'Oriola, en un escrit en català, el

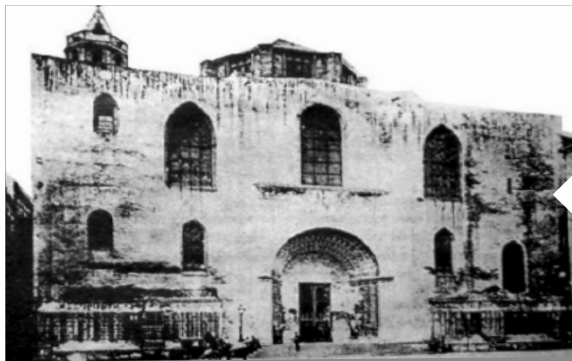
1491. Ho recordava temps després el cronista mossèn Pere Bellot:

"Al Provisor dicen [...] que sus escribanos dicen cuando entra alguno de Orihuela en su corte: "Ja ve lo català, ara pagarà". Cosa indecente para secretarios y escribanos sacar burla del lenguaje en que cada uno nació como a Dios plugo"

Aquest motiu consta en la butlla del Papa Pius IV, que va crear la diòcesi oriolana (1564):

Traducció del llatí

Considerant [...] que en la part que se situa dins el regne de València [...] fan servir idioma, lleis, normes i costums diferents dels que tenen a Cartagena i Múrcia...

Façana antiga de la Catedral de Barcelona, anterior a la reconstrucció de finals del segle XIX

la plaça del Salvador tenim la **Catedral del Salvador i Sta. Maria.**

Les seues dimensions reduïdes i el seu modest aspect extern van estar a punt de fer-la desaparèixer, ja que al segle XVIII es pensà enderrocar-la per a fer una de més gran i en estil neoclàssic. Les seues dimensions relativament menudes ens recorden la difícil vida a la frontera i l'escassa població a l'Edat Mitjana. El temple es va començar a construir poc després de la conquesta cristiana, encara al segle XIII. Això ens ha llegat l'exemple més meridional del gòtic català. En aquest estil, en efecte, l'exterior és auster i sobri, es contraposa a l'interior, més acollidor, amb una nau ("de saló") i amb poca llum, allò que per a alguns evoca les coves del Pirineu. Si comparem la façana de la Seu oriolana amb l'antiga de la catedral de Barcelona (l'actual és de finals del segle XIX, amb un estil del tot diferent) podem comprovar-ne la similitud.

A l'interior de la Seu, es veu especialment l'interés per remarcar el caràcter valencià del lloc. Els emblemes quatrribarrats –que ja reben el visitant en els picaports– es repeteixen pels sostres de l'entrada des de

Catedral del Salvador i Sta. Maria

la plaça del Salvador, les capelles que afronten amb el carrer Major, l'orgue, la reixa del cor dels canonges o l'accés a la sacristia, arribant a una mena d'apoteosi, sobretot, a la reixa i les voltes de l'altar major.

La nau principal de la Seu és, en efecte, una peça fonamental de l'arquitectura valenciana més coneguda. Fou feta segons el projecte de l'autor dels monuments emblemàtics de la capital del regne: **Pere Comte**, probablement traspasat el 1506. Potser, la seua obra més coneguda fou la *Llotja de la Seda*, mostra de l'esplendor econòmica del Cap i Casal. Pre-

La Llotja de la Seda de València, on treballà l'arquitecte Pere Comte les dècades de 1480 i 1490

cisament, els nervis d'aquesta volta de la Seu d'Oriola recorden els nervis de les columnes de la Llotja de València.

Enfront, el cor del Capítol dels canonges conserva un record de l'estada del sant valencià més conegut, **Sant Vicent Ferrer**, qui vingué a Oriola l'any 1411, convidat per la ciutat. L'oriolà **Antoni Almúnia** recollí la dada segles més tard:

“Ordenà també lo dit Consell que se li fos donada també una lletra al dit misajer... per a mestre Vicent Ferrer... Lo qual mestre Vicent Ferrer... és lo benaventurat Sent Vicent Ferrer, natural de la ciutat de València, lo qual és intersessor ab nostre Señor per tots y particular per los vehins del present Regne, lo qual personalment estigué en la present vila”

La trona més propera al carrer de la Fira no té escala per pujar-hi, segons tradició oral, per tal de no facilitar el pas a ningú més, després que en ella predicara Sant Vicent. Aquest sant va deixar d'altres petjades a la ciutat, com ara a l'ermita del carrer d'Amunt (vora la casa de Miguel Hernández, com recorda una placa), la creu a un extrem del carrer Duc de Tamames o la mateixa Creu de la Mola, segons es diu.

Entrant pel carrer Major, la primera **capella** a la dreta, corresponia a la destacada família **Desprats**. Alguns dels seus membres estigueren ben relacionats amb els Papes Borja (Calixte III i Alexandre VI), família lligada a Xàtiva i Gandia. Membres de la família oriolana Desprats foren afavorits a Itàlia, primer, on probablement foren influïts pels inicis del Renaixement i l'interés per la cultura romana clàssica i per la introducció de l'humanisme. Així es reflecteix en l'ornamentació de la reixa d'aquesta capella. També tingueren un paper important a València. Sobretot, l'oriolà Guillem Desprats va ocupar alts càrrecs eclesiàstics a la capital del regne. Això li va permetre protegir un important humanista oriolà: **Cosme Damià Savall**, primer catedràtic de grec a València, relacionat estretament amb el filòsof i humanista Joan Lluís Vives.

Enfront de la Seu, al Palau del Bisbe, hi ha el **Museu d'Art Sacre**. Entre d'altres peces ben importants, hi trobem en especial un quadre que, de nou, ens porta als forts vincles culturals i artístics a escala valenciana, en el pas del segle XV al XVI. En aquest sentit, destaca especialment el quadre de **Sant Miquel** de l'artista italià, establert al País Valencià, **Paolo de Santo Leocadio** (traspasat a València, el 1519). Un membre de la seua escola a València, Roderic d'Osona, visqué un temps a Oriola, segurament amb motiu d'algun encàrrec. Tot plegat, es pot imaginar una important xarxa de relacions culturals. L'esplèndid quadre de Sant Miquel mostra la connexió valenciana amb la cultura del Renaixement, que es desenvolupava a Itàlia. Això fou estimulat per la conquesta de Nàpols per part del rei Alfons V el Magnànim, el mateix que atorgà el títol de ciutat a Oriola l'any 1437. En aquella empresa reial participaren cavallers oriolans. Aquest quadre ha adquirit un

Quadre de Sant Miquel de Paolo de Santo Leocadio

context més gran, des d'inicis del segle actual, quan es van descobrir les **pintures de l'altar major de la catedral de València**, del mateix pintor, que són a hores d'ara un dels seus principals atractius artístics.

A la Catedral hi ha peces significatives per a la història de la pintura valenciana dels segles XV i XVI, en diversos retaules (*La Mare de Déu amb sant Pere i santa Caterina, Santa Caterina*). La important especialització de la pintura de retaule enllaça amb l'escola de **Joan de Joans** i ha contribuït a configurar la imatge de la cultura valenciana d'una època d'esplendor, també en l'arquitectura o la literatura clàssica en valencià. A prop de la Seu, a l'antiga Plaça de la Pia, es troba la **Biblioteca Pública "F. de Loazes"**, que conserva un important fons de la cultura en català (com ara, l'edició

Els frescos de Paolo de Santo Leocadio a la Seu metropolitana de València

prínceps del “Blanquerna” de R. Lull, diversos incunables i obres de segles posteriors en valencià). Al mateix edifici es troba l'Arxiu Històric d'Oriola, que inclou, entre altres coses, importants fons per a la història de la Governació d'Oriola, al sud de Xixona.

a connexió amb la tradició pictòrica valenciana destaca, entre altres coses, també a **Sant Domènec**, a l'extrem oriental del nucli antic. A més de convent dominicà, era la seu d'una de les tres universitats valencianes, fins el segle XIX. A les seues diverses èpoques, hi van estudiar diversos personatges significatius: per exemple, el polític liberal del segle XIX Joaquín María López i els escriptors Gabriel Miró i Miguel Hernández.

Sant Domènec | Fotografia de Miguel R. Bailén

Es tracta d'una fundació feta per l'influent oriolà **Ferran de Loazes**, qui féu una llarga trajectòria com a inquisidor i bisbe a Catalunya, des de Elna, al Rosselló (Catalunya francesa), fins a l'arquebisbat de Tarragona, abans d'ocupar la seu de València. L'edifici –una peça clau del Renaixement valencià– conserva un important retaule de **Nicolau Borràs** i importants frescos de **Bertomeu Albert**, que van influir en d'altres pintures del sud valencià. A Sant Domènec també podem veure, al refectori, un excepcional **sòcol d'enrajolat** valencià de mitjan segle XVIII.

El Museu d'Art Sacre també conserva el retrat del bisbe Despuig, del pintor valencià de la Cort, a inicis del segle XIX, **Vicent López Portaña**. Però és al Monestir de les Saleses on hi ha una col·lecció fonamental de quadres d'aquest pintor.

Interior de sant Domènec | Fotografia de Luis Galiano

MURALLES

ascens d'Oriola tenia motius estratègics: el castell de l'**Oriolet**, que s'alça sobre un riu, capaç de moure els molins de la població, a més de travessar una plana fèrtil. A llarg termini, l'orientació militar deixà el pas a una progressiva explotació agrícola, que implicava el creixent poblament de la comarca, sobretot a partir de finals del segle XVII.

La significació militar es plasmava en les muralles. Al *Cartulari* d'Oriola, fet a la segona meitat del segle XVI, trobem dibuixada una escena de lluita a les portes de la ciutat, assetjada pels castellans, durant la **Guerra dels dos Peres**, al segle XIV. Precisament, la defensa de la ciutat féu que el rei d'Aragó, **Pere IV el Cerimoniós**, atorgara a Oriola un seguit de privilegis, dels que deriven els lemes en llatí de la Ciutat. Al dibuix es veu la ciutat amurallada i el Castell de l'Oriolet, sistemàticament decorats amb senyeres quatrribarrades, així com el campanar exempt de Sta. Justa.

Oriola, amb les senyeres quatrribarrades al vent, resisteix el setge dels castellans, durant la Guerra dels dos Peres, a mitjan segle XIV (reproducció parcial de la imatge del *Cartulari* d'Oriola).

Es conserven algunes restes de les muralles. Sortosament, encara que en condicions reiteradament denunciades, al Raval Roig ha resistit la **Torre d'En Vergonyes**, vora el llit antic del riu. Enllaçava amb la resta de la muralla, que baixava des del Carrer Torreta, que desemboca a la Plaça de Montserrat.

Molt més a llevant, al darrere de l'actual Hotel Melià-Tudemir, s'ha recuperat un llenç de muralla i un torreó, dels que figuren en el *Cartulari*. Aquest tros de muralla limitava pràcticament la ciutat pel sud -on ja s'estenia l'horta-, fins el segle XIX. Al voltant de la muralla, als afores de la ciutat, van proliferar alguns llocs d'allotjament de passatgers i forasters, allò que donà lloc a que la zona fóra coneguda com la dels **Hostalets** (*Hostales*, actual carrer Alfons XIII). La muralla més antiga acaba amb aquesta illa de cases, al final de la

qual hi havia la **Torre de Navalfior**, que limitava ja amb un fossat o **Vallet**. Aquest ha segut el nom tradicional, *El Vallet*, del límit medieval de la ciutat, superat més endavat a partir del sorgiment del **Ravallet** o Raval de Sant Joan i la Corredora. Al costat d'on estava la desapareguda Torre de Navalfior, s'alça l'església i el Convent de la **Mercè**. D'aquest darrer encara es conserva la façana que cau als Hostals, on trobem l'escut de l'ordre de la Mercè, fundació catalana de sant Ramon de Penyafort, amb l'habitual ensenya de les quatre barres.

Quan, a finals del segle XIII, **Jaume II** entrà a Oriola -allò que portaria a la seua incorporació definitiva al regne de València (**Tractat de Torrelles**, 1304)-, fou rebut per la gran majoria de la població vora la Torre de Navalfior.

Bastant més tard, a mitjan segle XVII (1653), la documentació judicial recull una de les manifestacions espontànies més tardanes en català a la ciutat, tot just a aquest carrer. L'escena és retratada dins un procés judicial:

Ruïnes de la muralla | Fotografia de Miguel Rabasco

Vicent Ferrando, moliner de la present Ciutat de Oriola habitador, de edat que dix [digué] ser de trenta anys poch més o menys... que huy, a cosa de les set hores del matí, poch més o menys, passant ell, testimoni, per lo carrer dels Ostals, lo cridà a ell, testimoni, la muller de Antoni Joiell, flaquer, en presència de son marit, y li dix:

- Señor Vicent Ferrando, no veu com es ve pa en aquella esquina [cantó], casa de Mariana Ferrandes, sens ser panadera? On es consent axò? “

Vista meridional de la ciutat d'Oriola al segle XVIII, de José Vicente Alagarda

Llegenda

- Entrades de la ciutat
- El Raval Roig
- El vell centre urbà
- Famílies de la noblesa
- Bisbat i identitat
- Muralles

ECORREGUT

PER

RIOLA

26 El Castell

Sant Domènec

Porta de Callosa

Torreó i llenç meridional de la muralla

Antiga Torre de Navallfor

El Vallet

Catedral del Salvador

Hostalets i antic convent de la Mercè

Carrer Major

Museu d'Art Sacre

antic emplaçament de la Casa de la ciutat

Riu Segura

Aula 'Antoni Almúnia' de Conversa en Valencià

Ajuntament d'Oriola / Universitat d'Alacant

Textos: Aula 'Antoni Almúnia' de conversa en valencià d'Oriola

© de les il·lustracions i fotografies, els seus respectius autors.

© Regidoria de Cultura de l'Excm. Ajuntament d'Oriola.

DIPÒSIT LEGAL: A 302-2015

Reservats tots els drets. No es permet la reproducció total o parcial d'esta obra, ni la seua incorporació a un sistema informàtic, ni la seua transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà (electrònic, mecànic, fotocòpia, gravació o altres) sense autorització prèvia i per escrit dels titulars del copyright.

Excmo. Ayuntamiento
de Orihuela

